

ВИДАВНИЦТВО
ВІДРОДЖЕННЯ.

В. СТЕФАНИК.

Синя книжечка

Образки.

— — (Друге видання.) — —

№ 22.

ЦІНА 30 КОП.

Видавництво „Відродження“

випускає дешеві і загально-доступні книжечки з красною письменства й різних областей знання. Книжечки виходять серіями по 10 № у кожній, в розмірі від 1 до 3 арк. друку й ціною від 10 до 20 коп. книжечка.

В перший десяток увійдуть такі твори української літератури:

- № 1. Ів. Котляревський, Наталка Полтавка.
- № 2. Гр. Квітка-Основ'яненко, Перекотиполе.
- № 3. М. Гоголь, Сорочинський ярмарок.
- № 4—5. Т. Шевченко, Гайдамаки.
- № 6. Марко Вовчок, Три оповідання (Два сини, Вкуп, Чари).
- № 7. Ів. Нечуй-Левіцький, Рибалка Панас Круть.
- № 8. Ів. Франко, До світла.
- № 9. В. Стефаник, Синя книжочка.
- № 10. В. Винниченко, На пристані й ин. оповід.

При кожній книжечці портрет і короткий життєпис автора.

Другий десяток міститиме популярно-наукові розвідки про всякі справи українського й світового життя. Друкують ся:

2012

В 2563

2

ВИДАВНИЦТВО „ВІДРОДЖЕННЄ“ № 9.

В. СТЕФАНИК.

СИНЯ КНИЖЕЧКА

ОБРАЗКИ

(Друге видання).

Ціна 32 коп.

КИЇВ 1914.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ВІДРОДЖЕННЄ“.

128775

070к

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛЬвівська бібліотека

АН УРСР

№ И 36 469

Василь Стефаник.

Василь Стефаник уродився в 1871 р. на Покутю в с. Русові снітинського пов., в Галичині. Є сином селянина-хлібороба. По укінченню гімназії в Станиславові учився на університеті в Кракові і Відні. Є тепер послом до віденського парламенту. Написав ряд талановитих новель і оповідаць з життя галицьких селян п. з. „Синя книжечка“ (1899), „Камінний хрест“ (1900), „Дорога“ (1901), і „Моє слово“ (1905).

В отсих збірках уміщено все, що досі написав Стефаник. Ось як оцінюють ці збірки Стефаніка. „Про його твори не може бути двох осудів. Як психолог мужицької душі він не має собі рівного в нашій літературі, він випередив чи не всіх, хто тільки писав про село. Він не описує села з етнографічного боку, не розводить ся над його побутом, не підслухує і не фотографує

розмов. Крім того він не пише нічого навчаючого тільки. Його образки не можна тільки читати. Тут кожне слово ударяє нас силою молота, зворушує наше сумління, ціле наше єство. Ми не читаємо, а пемо слова, міримо ними своє власне життя. Перенявшись до найбільшої, можливої границі своїм предметом, аж до затрати самого себе — аж тоді Стефаник починає говорити. І з кольосальним напруженням волі він сам себе неначе здержує, щоб дати слово мужикови. Його мужик однак — се не живчений манекин, який говорить те, що автор каже йому говорити. Він говорить не словами тільки, але рухами, тоном бесіди, всім своїм єством. Слова таємні і укриті десь на дні душі оживляють нараз, набирають крові і тіла і падають силою грому в наші сумління. Се живі люди, що мучать ся, страждають, хочуть, щоб хтось їх зрозумів і вислухав. А крім того Стефаник дійсний артист з божої ласки. Здається, орудувати словом у нас не умів досі краще ніхто. Образам, які він має, він не дає передовсім розпливатися в реториці. Він бореть ся і напружує всі сили, щоб привести хаотичну масу в стан кріпкий, дати їй тіло. Так він дійшов до толкувателя душі народньої і виявив всю її глибину в перлинах творчости".

Низше передруковуємо його першу збірку — „Синя книжечка“, крім оповідання „Портрет“, яке не відноситься до мужицького життя.

Кілька уваг про мову

творів В. СТЕФАНІКА

Родом із Покутя пише В. Стефанік свої оповідання місцевим говором, котрий трохи відрізняється від літературної мови. Тому вважаємо потрібним познайомити читачів з його особливостями.

Покутсьм, як відомо, називається та невелика частина Галичини, північна Буковина й західний куток Бесарабії, що лежить межи Дністром та Прутом і обіймає: східну частину Коломийського повіта та Городенський, Снятинський, Кіцманецький, Заставнецький і Хотинський повіт. Покутсьм має свій окремий говір, який можна вважати відприском гуцульського діалекту. Василь Стефанік пише власне сим покутським говором, що має свої прикмети, які відрізняють його від літературної мови. Найчисленніші різниці виявляє сей говір у звучні (фонології), менші у відміні (флексії) та словарі (лексичі).

Перейдемо їх тут по черзі.

Звук а. Звук **а** і (йотований) **а** перемінюється постійно на **є** і (йотов.) **е**, прим. печетка, жель, небожета, верещела (замість: печатка, жаль, небожата, верещала); поредна, дедя, по всекій вірі, спретали, гзети, дротений, тежко, дітем, людем (замість: порядна, дядя, по всякій вірі, спрятали, взяти, дротяний, тяжко, дітям, людям). При сім треба зауважати, що самозвук **є**, який складається з **й + е** та **ь + е**, в покутським говорі більше збли-

жений до самозвука **и** ніж до **о**, через те в книжках подибуємо такий спосіб писання: дьидя, взьити, порьидна і ин. Деколи переходить звук **и** на **і** або на **и**; сьвітій і сьвитий (замість: святій), си (зам. ся), а звук **и** на **и**: дилекий (у дилеку дорогу)

Звук е. Звук **е** схиляється, як і в інших говорах, до **и**, але в книжках рідко се зазначають, прим. риче, сибе (зам. пече, себе). За те постійно виступає переміна **е** на **а** у виразі траба (зам. треба).

Звук и. Звук **и** переміняється постійно в **і** у словах, зложених із дієслова й наростка **ви**, прим. ві-хожу, ві-несла ми хліб, ві-сапає (замість: виходжу, винесла, ви-сапає). Ся заміна виступає деколи і по шипячих співзвучках, прим. шірокий (зам. широкий).

Звук ї переміняється в однім випадку на **а**: цалком (зам. цілком).

Звук о переміняється деколи на **и**: переначуй у мене (зам. переночуй).

Звук у переходить деколи в **о**: одова (зам. удова або вдова).

Звук й відпадає деколи у визвуку слів: не бі си (зам. не бій ся).

Зі співзвуків замітніші отсі прояви:

Придихове **в** відпадає деколи, прим.: озми, озмітко (зам. возьми, возьміть, або візьми, візьміть), деколи знов проявляється там, де його можна би не сподівати ся, прим. навуки бери ся.

Співзвук **л** пропускається ся не раз у дієслівних формах теперішнього часу, у першій особі однини і третій множини, прим. спю, темю, поступют (зам. сплю, тямлю, поступлять). побіч них виступають одначе і повні форми: зроблю і вісиплею си (а не зробю і вісипею си)

Коли по співзвучу **и** має слідувати самозвук **я**, то в покутських говорах втручається між них співзвук **и**, прим. мня (зам. імя), я би єї спамнятав (зам. я спамятав би її).

Співзвук **н** переміняється деколи на **л**: лумер (зам. нумер).

Співзвук **с** переміняється деколи в **ц**: прицегала, абисте доцегали (зам. присягала, досягали).

Співзвук **ж** переходить часом у **н**: колера (зам. холера). **Хв** переходить в **ф**: фіст (зам. хвіст).

Співзвук **ч** переміняється на **ц**: ци (постійно зам. чи).

Співзвук **ч**, як і **р**, люблять часто змякшувати ся, особливо на кінці слів, прим. піч, не плач, не тичь мині гроший, плач, ніч, хоч збиткувати (= хочеш збиткувати), цісарь, в церькові.

Замітне в покутськiм говорі творення першої особи однини в теперішнім та будучім часі, при чім не змінюється попередній співзвук перед закінченням: пустю, платю, втратю, віридо, радію, допросю си, позолотю (зам. пушу, плачу, втрачу, виряджу, раджу і ви-ряжу, ражу, допрошу, позолочу).

Покутський говір любить дуже стверджувати співзвук у таких випадках, де в інших говорах і в літературній мові вони все змякшують ся, прим. гет, дес, хтос, шос, яkis, увес, столец, хлібец, конец, кінца, обідец, обідцу, хлопца, полотенца, палца, крилца, робітниця, праца, працювати, яєшницю, кєрвавицу, слозу за слозов просікають (зам. геть, дєсь, хтось, обідець, пальця, працю, яєшницю і т. д.).

Тут належить додати, що прикметники з м'якими окінченнями, як синій, синя, синє, виступають у покутськiм говорі як тверді: синий, сина, синє; так само прикметникові окінчення — ський, цький виступають уже як тверді: цісарский, мужицкий (у всіх родах).

Розуміється, що отсього стверднювання співзвуків не могли уйти й дієсловні форми третьої особи однини і множини теперішнього та будучого часу, тому читасмо: шумит, говорит, побіжит, ззирають си, просікають, погниють, поскривлюють си (зам. шумить, побіжить, поскривлюють ся) Деколи окінчення в тій особі відпадають зовсім і тоді одержуємо форми: шкоди робля, мусі дбати, а тож їдя, очи видя, лєдві землев коти си (зам. роблять, мусять, їдять, видять, ко-тять ся).

У виразах кєрвавий і кєрвавиця маємо переставлення (крівавий, кривавиця; порівн. керниця і криниця).

Як майже цілу звучну переняли Покутяни у Гуцулів, так само переняли у них і ще деякі інші річи. Особливо належить тут зазначити кілька скорочень. І так замість мамо — **ма'**; замість а диви — **аді**, що

перемінило ся на прислівник, стратило своє первісне значіння та втручаєть ся часто межи слова без ніякої потреби. **Моє** (= мій) стратило також своє первісне значіння і уживаєть ся тепер при погрозах як виклик.

У відміні (флексії) покутський говір не має дуже багато окремих прикмет.

При відміні прикметників (і інших виразів із прикметниковою відміною) вирізняєть ся третій відмінок однини у жіночім роді; замість літературного окінчення — **ій** має він окінчення **а**: на чужі приспі; у такі подерті кожушині. — Так само вирізняєть ся шостий відмінок однини не лише при прикметниках і заїмениках, але й імениках, прим. слозов, мамов, мойов, полов, водов осіннов, ти газдов маєш бути, мнов, нев, тов і т. д. (замість: сльозою, моєю, полою, осінною водою, газдою, мною, нею, тою).

При відміні заїменників уживають ся залюбки особливо всякі скорочені форми, отже: я, мене, ми, ні, мнов, ти, тебе, ти, тьи, тобов; він, его, єму і му, его і го; вона, єї, ї, сї і ї; себе, собі, си; мої, твої, свої (другий і третій відмінок жіноч. роду); него, ню, нев; прим. внесла ми (зам. мені) хліб; якби ні (зам мене) жінка кинула; будем тьи (зам. тебе) бити; верни си суда; най твої (зам. твоєї) голови дідько причепит си, не мої (зам. моєї); ти мої (зам. моєї) жінки не знаєш; гони з свої (зам. своєї) хати; горит му (зам. йому) у тих руках; то го (зам. його) корова бє; сльози вже на ню (зам. неї) не падали; хочу сї (зам. їй) дати огрозу; аби їй (зам. єї) дохторі так пороли. Вказівні заїменники звучать: цей, ца, це (зам. отсей, отся, отсе) і той, тота, того, тоті, тоти.

При дієсловах замітнійші ось які форми:

Неозначений вид заховав іще старшу форму: бічи, забічи, печи, лячи (зам. бігти, пекти, лягти).

Приказовий вид творить ся при помочи наростка **ко**: ходи ко суда; озміт ко; підіт ко.

З помічного дієслова **бути** полишали ся в теперішнім часі тільки відривки в першій і другій особі однини і множини: 1) -м, -єм, -єми; -м; 2) -с, -єс -ис; -сте (замість єсьм, єсьмо; єси, єсьте). При їх помочи уробляють ся форми теперішнього й минулого часу, прим. бо-м (зам. бо я, або: бо єсьм) лайдак; із села-м виходив (зам. я виходив); пронив-єм

(зам. я пропив); поцулував-сми (зам. я поцілував); того-м діждали си на сивий волос (зам. то діждали ся ми); тай порадили-м си (зам. тай порадили ся ми); був-ис плохий (зам. ти був); лице би-с мала (зам. мала би ти лице); того-с себе тай нас зневолила (зам. ти зневолила); бодай же сте голови поломили).

В умовнім виді замітна тільки перша особа однини і множини, що побіч форми — **би-м** (утвореної з помічного дієслова і частини би) послугуєть ся також давньою формою аористною — **би-х** при висловлюванню умовної думки, напр. віострив-бим сокиру тай бих руки обрубав; кунила-бим корову; кобих тя хоть умерлого видів; волїла-бих тя втопити; най бих у купі були

Поодинокі слова покутського говору, що відрізняють ся від літературних, пояснені при кінці книжечки.

В Г.

Синя книжечка.

Отой Антін, що онде п'яний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий. Все йшло йому з рук, а ніщо в руки. Купить корову, тай здохне, купить свиню, решетину дістане. За кожний раз отак.

Але як умерла йому жінка, а за нею і два хлопці, тай Антін як не той став. Пив, а пив, а пив; пропив букату поля, пропив город, а тепер хату продав. Продав хату, взяв собі від війта синю книжку службову тай має йти десь наймати ся, служби шукати.

Силить отам п'яний тай рахує, аби село чуло, кому продав поле, кому город, а кому хату.

„Продав тай авус! Не моє тай решта! Не мо-о-є! Ей, коби дід мій та підвів си із гроба! Моспане, штири воли як слимузи, двацять штири морги поля, хати на ціле село! Все мав. А онука, аді!“

Показував селови синю книжечку.

„Ой, пю та ще буду. За своє пю, ніхто до того рихту не має. А він мині каже: мой, ґрунт прісцьив єс! Печытку прибиває тай картає! Е, я ще не таких вітів видів“.

„Аби тобі так умирати легко, як мині гезди легко!“

„Йду я з хати, гет цалком вже віхожу та поцулував сми поріг тай іду. Не моє тай решта! Бий як пса від чужої хати! Можна — проши. Було моє, а тепер чуже. Віхожу на двір, а лїс шумит, словами говорит: верни си, Антоне, до хати, верни си, мой!“

Антін бєть ся обидвома кулаками в груди, аж гомін селом іде.

„Знаєте, туск такий пришов, що раз туск! Вхожу назад до хати. Посидів, посидів, тай віхожу — не моє, що маю казати, коли не моє...”

„Аби так моїм ворогам конати, як мині було із свої хати віступати!”

„Віхожу я на двір тай ні, таки обмарило. Дзеле-ний мох на хаті, треба би єї пошивати. Камінь вода — не я тебе буду, небого, пошивати. Камінь, — аби камінь, тай розпук би си із жьилу!”

Антін по сім слові гатить руками у землю як у камінь.

„Сів я на приспу. Ще небіжка мастила, а я глини тачками возив. Лиш хочу встати, а приспа не пускає, ступаю не пускає. А мині жьиль, не жьиль, ні! Але таки гину .. Сижу я та реву, так реву, як би з ні хто паси дер. Люди ззирают си на покаяніє”.

„Аді, отам коло воріт та піп прощі казав. Увес мир плакав. Порьидна, каже, жона була, працюита.”

„Перевертайте си в гробі, небожьита, бо-м лайдак. Пропив єм усе шо до нитки. І полотно пропив Чуєш, Маріє, тай ти, Васильку, тай ти, Юрчику, тепер дьидя ме у рантухових сорочках ходити та Жидам воду до-носювати...”

Антін тепер показує на війтову хату.

„Але вітиха — добра жінка. Вінесла ми хліб на дорогу, аби віт не видів. Най пан Бог твоїм дітем годит, де си поступають. Най вам Бог усім дає ліпше, як мині...”

„На який гатунок я маю на чужі приспі сидіти? Іду Лиш поступив єм си, а вікна в плачъ. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікают. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов — так заплакала”.

„Обтер єм полов вікна, аби за мнов не плакали, бо дурно, тай віступив єм цалком”.

„Ой, легко, як каміня гризти. Темний світ навперед мене.”

Антін обводить рукою довкола себе.

„Є ще гезди гроші, але буду пити. З нашими людьми напю си, з ними пустю. Най знают, як із села-м віходив”.

„Аді, в пазусі маю сину книжечку. Оце моя хата і моє поле і мої городи. Іду собі з нев на край світа! Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда. І по панах і по Жидах і по всьікі вірі!”

Виводили з села.

Над заходом червона хмара закаменіла. Довкола неї зоря обкинула свої біляві пасма і подобала тота хмара на закервавлену голову якогось святого. Ізза тої голови промикали ся лучі сонця.

На подвір'ю стояла гурма людей. Від заходу било на них світло — як від червоного каміня — тверде і сталє. З хорім ще сипало ся багато народу. Як від умерлого — такі смутні виходили.

За людьми вийшов молоденький парубок з обстриженою головою. Всі на нього дивили ся. Здавало ся їм, що тота голова, що тепер буяла у кервавім світлі, та має впасти з пліч — десь далеко на цісарську дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем впаде на дорогу та буде валяти ся. Мама стояла на порозі.

„Ти вже йдеш, синку?“

„Йду, мамо“.

„А тиж на кого нас покидаєш?“

Жінки заплакали, сестри руки заломали, а мама била головою до одвірка.

Підійшов до сина тато.

„Сідаймо, синку, на фіру, бо колію спізнимо“.

„Ще ту ніч переначуй у мене, синку. Я тебе так гірко пістувала, дула-м на тьи як на рану... Я тебе разом з сонцем вірідю і плакати не буду. Переначуй, переначуй, дитинко!“

Взяла сина за рукави тай повела до хати.

Мир подав ся д воротям. Незабавки вийшла мама з сином. Твар мала бліду як крейда.

„Синку, — питав ся тато — а нині хто, небоже, кукурудзки вісапає?“

Хлюпи заревіли. Тато впав головою на віз і трясся як лист.

„Гай, ходім“.

Мама не пускала.

„Николайку, та не йди бо! Та заки ти обернешся, то пороги в хаті поскривлюють си, то вугли погнють. Мене не застанеш уже і відай сам не прийдеш“.

Ймила сина за ноги.

„Воліла бих тьби на лаву лагодити!“

Пішли. Хто стояв коло воріт, то йшов рекрута відводити.

Переходили ліс. Листе устелило дорогу. Позагнивало ся у мідяні човенця, аби з осінньою водою поплисти у ту дорогу за рекрутом. Ліс переймав голос шамин, ніс його у поле, клав на межі, аби знало, що як весна утирить ся, то Никола на ній вже не буде орати.

За лісом стали в полі. Рекрут взяв ся прощати з селом:

„Бувайте здорові і свої і чужі. Як чим докорив ем, то забудьте, але благословіт у дилеку дорогу“.

Всі поскидали капелюхи.

„Повертай си здоровий назад та не забавляй си“.

Син з татом сіли на фіру. Мама ймила ся руками за колесо.

„Синку, озми мене з собов. Анї, то буду полем бічи направці тай тебе здогоню“.

„Люди добрі, озміт-ко жінку, бо руки собі поломит“.

Люди силоміць відтягли від воза і держали. Фіра рушила.

„Йди здоров, Николаю!“ — кричала громада.

Тої ночі сиділа на подвір'ю стара мама та захриплим голосом заводила:

„Відки тебе візирати, де тебе шукати?!“

Доньки як зозулі до неї говорили.

Над ними розстелило ся осіннє склепіннє небесне. Звізди мерехтіли як золоті чічки на гладкім, залізнім. тоці.

Стратив ся.

Колія летіла у світи. У кутику на лавці сидів мужик та плакав. Аби його ніхто не бачив, що плаче, то ховав голову у писану тайстру. Сльози падали як дощ. Як раптовий падали, що нараз пустить ся, тай незабавки уймаєть ся.

Твердий такт залізниці гатив у мужицьку душу як молотом.

„Ти ще снів ми си недавно. Дес я беру воду з керниці, а він дес на самім споді у такі подерті кожушині, що Господи! Тут, тут утопит си. Николайку, синку, — дес я єму кажу — а ти-ж тут шо дієш? А він мині вповідає:

„Ой дьидю, не годен я у воську вібути“.

„Кажу я єму: терпи та навуки бери си та чисто коло себе ходи. Тай аді, вже навчив си...“

Одна велика сльоза покотила ся долів лицем тай впала на тайстру.

„Іду до него та знаю, що вже го не застану. Але ци буде до кого вернути си? Бігла за мнов полем, кєрвавими сльозами просила, аби її взьити. Ноги її посиніли від снігу, верещила як несповна розуму. Але-м нагнав коні тай прімкнув. Може де там серед поля вже домерзає.. Було стару взьити. А нам же тепер чого траба? Най гроші йдуть, най худоба з голоду гине! Таким трупам, яки ми, та нащо нам? Торби най пошиє та підемо просючи межи люди у то місто, шо Николаєва могила у нїм буде“.

Притулив лице до шибки тай сльози по вікні спливали.

„Ой, стара, тото-м діждали си на сивий волос він-ка! Тото, небого, дес беш головов у стїни, тото до Бо-га ридаєш!“

Старий схлипав як мала дитина. Плач і колія підкидали сивою головою як гарбузом. Сльози плили як вода з нори. Мужикови причув ся голос його старої, як вона біжить боса та просить, аби її взяв з собою. Але він конї батогом та батогом. Лиш зойк чути по полю, але далеко.

„Набезпешно вже ї не застану. Коби ще мене сярїтали разом з Николов у могилу. Най би-м гнили разом, як в купі не можемо жити. Най би над нами і пес не гавкнув на чужі сторонї, але най бих у купі були! Де-ж він сам буде в чужі чужиници!“

Колія бігла світами.

„А шкода, шо-с був уріс як дуб. Бувало, шо озме в руки, тай горит му у тих руках. Було одну втїти ще малому...“

Колія добігала до великого міста.

Виходив з людьми. На улиці лишив ся сам. Мури, мури, а межі мурами дороги, а дорогами тисячі світил в один шнур понасиліовані. Світло у пїтьмі потопало, дрожало. Ось, ось впаде, і чорне пекло зробить ся.

Але світила пускали корінне у пїтьму і не падали.

„Ой, Николайку, кобих тьх хоть умерлого видів. Вже і минї, синку, тут буде амінь!“

Сїв під мур. Тайстру поклав на колїна. Сльози вже на ню не падали. Мури подавали ся один д одному, світила сходили ся всі до купи і грали барвою як дуга. Замкнули мужика, аби його добре оглянути, бо він з дуже далеких країв сюди завандрував. Став дощ на-крапати. Ще гірше скулив ся, тай взяв ся молити.

„Матїнко Христова, усім добрим людем стаєш на поратунок, Николаю сьвітїй...“ тай бив ся в груди.

Полїційн надїйшов тай справив до касарні.

„Панї вояк, а то тутечки умер Николай Чорний?“

„Він повісив си у вільхах за містом. Тепер лежить у трупарни. Ідїть цев улицев у долину, а там хтос вам покаже“.

Вояк пішов дальше вартувати. Мужик лежав на улиці тай стогнав. Як пролежав ся, то пішов улицею у долину. Ноги делькотїли як підвіяні і шпотали ся.

„Синку, синку, тай ти стратив си.. Скажи минї, синку, шо тебе у грїб загнало? Нашо ти душу стра-

тив?! Ой привезу я розрадочку мамі від тебе. Марне пропадем“.

У трупарні на великій білій плиті лежав Николай. Гарне волосє плавало у крові. Вершок голови відпав як лупина. На животі був хрест, бо навхрест порези та посшивали.

Тато припав на коліна у ногах Николая та молив ся. Цілував ноги сина, бив головою у плиту.

„Ой, дитинко, ми тобі з мамов весіле загодили та музики наймали, а ти собі гет від нас пішов.“

Потім підніс трупа, обіймив за шию та й питав ся, як коли би радив ся.

„Скажи-ж мині, кілько служеб наймати, кілько на бідні роздати, аби тобі Бог гріха не питав?.“

Сльози падали на трупа та на білу студену плиту. Плачучи убирав сина на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояс вишиваний та в капелюх з ~~адами~~ його убрав. Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав свічку, аби горіла за страчену душу.

Такий годен та гарний парубок у павах! Лежав на студеній мармуровій плиті та гейби усміхав ся до свого тата.

В корчмі.

Коло довгого стола сидів Іван тай Проць. Котили по столі завзяті слова і схиливши ся слухали, що стіл говорить. Нарікали тай пили. Проця жінка била, а Іван його вчив бути паном жінці.

„Ого, вже най того вола шлях трафіт, шо го ко-рова бє! — казав Іван. Якби ні жінка мізинним палцем кинула, тай бих капурец зробив, на винне яблуко бих розпосочив! Мой, таже це покаяніє на увес світ, аби жінка лупила чоловіка як коня! Але я би єї борзо спамньитав, так бих спамньитав, шо би не памньитала, куда ходит. Віострив би-м сокиру на точилі, тай бих руки по лікті обрубав. Лиш раз, два, тай руки гаравус!“ Сказав оце Іван, тай здоймив руки в гору, як коли би мав гадку злетіти. Подав голову в зад, очи вплялив у Проця та чекав, шо Проць йому скаже.

Проць помахував головою тай нічо, сирота, не казав, бо шо мав казати, коли все правда.

„Мой, ти паршьику, не телепай си над книжков якшибиник на грабку, але давай, брьи, горівки. Я платю, а ти давай, бо мій кременал, а твоя смерть! Не гиндлюй зо мнов, але сип тої браги...“ — казав Проць тай бив кулаком у стіл.

Жид сміяв ся, наливаючи горівку. Газди стали пити. Нахилювали ся до себе і відхилювали ся, якби дві галузці, шо ними легенький вітер колише.

„Та гадаєш — казав Іван — шо бих чикав на шандарів, аби ні брали? Лиш бих руки обрубав, тай сардак на себе тай на мелдунок. Встид за встид, але би-м сказав панам, шо ні жінка била, а я руки обтьив. Може би-м яку днину посидів, а може бих і годину не нацив...“

По сїм слові пили горівку. Так гірко пили як кров, кров свою — так кривили ся.

„Процю, брате, — видиш, пемо горівку, ти мене чьистуєш, але пемо свою працу, свою кєрвавицу. Кров свою пемо. Жидам бенькарти годуємо. Але радю тобі, щире тебе наказую, припри собі жінку, най вона до тебе руки не протыгає. Мой, таже ти сміхом став по селу, жінка бє та духу наслухає, а ти газдов маєш бути? Я би таку жінку дзумбелав та в ступу бих запрягав та каньчук дротыний з клинка бих до неї стыгав!“

Іван виймив гроші і хотів собі заплатити горівки, але Проць змів гроші на землю, бо дуже розсердив ся.

„Іванку, чьо мене, брьи, пореш без ножа? Я маю охоту тебе зачьистувати, бо ти мене, як якис казав, як мама рідна на добре радиш. Не тичь минї гроший, але пий“.

Тай знов пили.

„Або говори з нев по добру! Як прийдеш до дому, тай кажи жінці так: Мой, жінко, де ти минї прицьигала? Ци на смітю, ци в церькові? Ци рабін нас вінчыв, ци ксьондз слюб давав? Ти до мене руки протыгаєш, а я ручки втну. Аді, внеси столец тай сокиру, тай мемо рахувати ся... Так ти єї наповідай, та може напудиш...“

„Іванку! Ти, небоже, мої жінки не знаєш. Таже вона така тверда на серце, шо би ката не збояла си. Я чьисом хочу єї дати огрозу, але вона, шо має під руками, та як ні впоре! Аби єї дохторі так по смерти пороли!“

„Ти, марнотрате, — каже — ти шо видиш, та до коршми тьигнеш, та ще мене хочь збиткувати?!“

„Але кажу ти, шо я такий від неї битий, такий парений, шо прийде ми си від хати йти. Але кажу, може єї Бог руки без мене усушит, може я допросю си цього у Бога...“

„Чикай на Бога, чикай, дурний, а вона ме бити, аж на вітер здоймати. О, вже ти такий газда свої жінці, як вербовий заніз у ярмі. Плюнути не варт на такого газду!“

Проць закашляв ся, аж посинів. Іван поклав оба кулаки в зуби тай гриз. Потім скреготав зубами на всю корчму.

„А суда-ж, арендарю. Мой, Жиде, ти вчена голова, та тому з нас шкіру лупиш; скажи минї, ци є такий“

паруграф, аби жінка чоловіка би́ла? Ци є такий рихт? Ти читаєш у книжках, аж скаправів єс, то дес там воно повинно найти си. Як цісарь такий паруграф написав, най я знаю. Бо як цісарь таке право відав, то най моя також мене бє. Руки складу навхрест, а вона най бучує. Як право цісарске, то мас бути цісарске!“

Жид казав, що тако́го права не дочитав ся. А Процеви казав, що повинен йти до дому, бо жінка буде сварити.

Проць плюнуv, пролупив очи і довго дивив ся на Жида. Хотів сварити, але обміркував ся тай в.тав з лави.

Ідучи до дому горланив на ціле село:

„Коли-ж бō не боїт си, шо сине за нїхтем не боїт си...“

„Але я руки обітну, як вербу підчімхаю! А це-ж куда? Як прийшла, то був бузьок на хатї, а тепер? Де, де тому край?“

Чути було, як Проць приспівував: „Де, де-е, та де тому край?..“

Як доходив до хати, то замовкав, а на воротах геть затих.

Лесева фамілія.

Лесь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю і нїс до корчми. Не нїс, але біг до Жида, і все обзирав ся.

„Ого, вже біжит з бахурами, бодайже-сте голови поломили! Коби забічи до коршми, бо як допаде, тай знов буде рейвах на ціле село“.

І побіг з мішком на плечах. Але жінка з хлопцями доганяла. Вже перед самою корчмою хапнула за мішок.

„Ой, не тікай, ой, не біжи, не розноси мою працю змежи дітий!“

„А ти, мерзó, знов хочеш робити веймірь на всі люди! Лице би-с мала!“

„Лица я ізза такого газди не мала, тай не буду мати! Давай мішок та пропадай. Анї, то будем тьи бити, буду тьи бити з дітьми насеред села! Най буде покаяніє на увес світ! Давай!“

„Ти, стара льирво, та цї ти здуріла? Та я тебе і бахурів твоїх повішію!“

„Андрійку, синку, лиш по ногах, лиш по ногах, най вам хлїбец по Жидах не розносить! Так бийте, аби-сте ноги поломили. На калїку то ще заробимо, але на піяка ми не годні наробити!“

Вона говорила до своїх двох хлопців, що стояли з бучками і несміло дивили ся на тата. Андрійко мав може десять років, а Іванко з вісім. Вони не сміли приступити і бити тата.

„Бий, Андрійку, я буду тримати за руки. Лиш по ногах, лиш по ногах!“

І вдарила Леся по лиці. Він поправив її ще ліпше, аж кров потекла. Тепер хлопці підбігли і почали валити бучками по ногах.

„Ліпше, синку, уваліт му ноги як псови, аби тьма-тав за собов!“

І плювала кровю і синіла, але тримала за руки.

Хлопці вже зважили ся і підбігали як щенюки, і били по ногах, і відбігали, і знов били. Майже бавили ся, майже сміяли ся.

З корчми вибігло кілька людей.

„Мой, таже цього ще ніхто не видів, відколи світ! Аді, як бют, ще цицка коло рота не обісхла. Покаяніє на увес мир!“

Хлопці били як скажені, а Лесь і Лесиха стояли закаменілі, покервавлені і не рушали ся з місця.

„Мой-ня, хлопці, таже ви піввете си коло дьиді...“

„Було брати довші буки, аби сте ліпше доцьгали...“

„Бийте по голові дьидю, у розум, у тімне..“

Отак викрикував якийсь паний зперед корчми.

Лесь кинув мішок на землю і став як дурний. Він такого нападу ніколи не сподівав ся і не знав, що робити. Врешті ляг на землю і скинув киптар.

„Андрійку, тай ти, Іванку, йдіт тепер бийте, я ані кину си. Ви ще малі та вам тьижко підбігати. Гай, бийте...“

Хлопці стояли подалік і дивно дивили ся на тата. Поволеньки покидали бучки і дивили ся на маму.

„Та чому їх не заставльєш, аби били, аді-м льиг — бийте!“

Лесиха заревіла на все село.

„Шо я, люди, винна? Я бю си по ланах з дітьми на сухім хлібци, та шо я уторгаю, то він все до корчми віносить. Я, люди, не можу нічо заробити через него, бо не можу хати лишити. Таже він лишив нас без драпочки у хаті. Шо залямит, тай до Жидів за горівку несе. Я не годна наробити і на діти і на Жидів. Най си діє, шо хоче, але я вже не годна...“

„Таж бийте, і пальцем не кину!“

„Най тебе, чоловіче, Бог пібе, де ти нам вік пустив марне і діти осиротив! Та ти нас кілька набив си, шо ми ніколи з синців не віходимо, як воли з ярма. Таже я не можу горшечка у хаті затримати, бо все вібиваєш. А кілька я з дітьми начувала на морозі, а кілька ти лишень вікон набив си? Нічо ти не кажу, най тьи Бог скарає за мене тай за діти! Ото-м собі долю в Бога вімовила... Люди, люди, не дивуйте си, бо не знаєте...“

Взяла мішок на плечі тай поволікла ся до дому з дітьми як пришиблена курка.

Лесь лежав на землі і не рушив ся.

„Але піду до кременалу, на вічний кременал піду. Раз! Такого ніхто не чув тай не буде чути. Таке вістрою, що земля здрігне си!“

І лежав і свистав завзято.

— — — — —
Лесиха повиносила все з хати до сусідів. На ніч лягла з дітьми спати в городі, у бурянах. Бояла ся п'яного Леся, що в ночі прийде. Дітям постелила мішок і накрила кожухом. Сама чіпіла над ними у сердачині.

„Діти, діти, що мемо робити? Тото-м вам постелила сьогодні на увес вік! І пімрете, та слави не збудете си! Не годна я цего за вас відмолити...“

І плакала і наслухала, чи Лесь не вертає.

Небо дрожало разом зі звіздами. Одна впала з неба. Лесиха перехрестила ся.

=====

Мамин синок.

У суботу рано вибігла Михайлиха за поріг хати і заговорила до себе дзвінким голосом:

„Ба, не знав, де бахур подів си? Дес воно ландає, дес воно нишпорит по дворі як курка. Ану, ци би ти єго вдержбила у хаті? Счесала бих бахура, тай нема.“

За хвилю пішла до стодоли подивити ся, чи коло Михайла нема бахура.

„Ото, в тебе також розум?! Не наженеш хлопця до хати, але коло себе тримаєш на студени. Ходи, Андрійку, до хати, та дам яблуко таке червоне шо аж!“

„Не йди, дурний, бо мама бреше, мама хоче чьисати, тай гулит тебе“ — сказав і зареготав ся Михайло.

„Цес чоловік, бігме вістарів розум! Таже дитина отут замерзне коло тебе. Не слухай, Андрійку, дьиді, бо дьидя дурний, але ходи до хати, а я тебе счьишу, тай дам булку тай яблуко. Ая!“

„Коли ви не дасте“.

„Ходи, ходи, бігме дам“.

Тай взяла за руку тай повела до хати.

„Я тебе файно вімію, вічьишу, а завтра підеш зо мнов до церькови. Мама таку файну сорочечку і поясок дасть. Всі будут дивити си тай мут казати: аді, який Андрійко красний!“

„А яблуко дасте, ма!“

„Дам, дам, багато“.

„А булку?“

„Тай булку...“

„А до церкви озмете?“

„Озму, озму..“

„То чишіт“.

І мама взяла мити голову Андрійкови. Цятки води спадали поза ковнір і Андрійко ледви витримував, аби не плакати.

„Тихонько, тихонько, мама так файно віміє, віміє! Личко буде як папірчик, а волосє таке як лен. Над усі хлопці будеш найкращий!“

„Коли бо кусає...“

„Мама гет вічише, нічо не буде кусати. Так легонько буде, шо ей, де!“

„А як вичишете, тай дасте булку тай яблуко, та пустите на двір?“

„А шо-ж, уберу тебе тай підеш гет далеко, гет, гет...“

„Добре, я підв до вуйниного Івана“.

Мама Андрійка вимила тай взяла на коліна тай чесала.

„Ма, а коло дьиді є кіт, тай таких миший ловит тай душит“.

„Бо миши зерно трубят та шкоду робля...“

„Нащо шкоду?“

„Аби не було шо молотити тай молоти“.

„А шож вони їдьи?“

„Таже зерно...“

„Як?“

„Е з тобов не договорив би си...“

„Траба, аби ти дьидя у вечір підстриг, бо, аді, яке патлате волосє“.

„По парубочки, ма?“

„Аякже, таже ти у мене парубок“.

„Тай видиш, шо вже, а ти не хочеш ніколи дати чьисати си. Ану-ко подиви си в дзеркало, як файно?“

Андрійко виглядав як скупаний, волосє спадало маленькими, білими нивками на чоло і шию. Очи були сині, а губи червоні. Мама дала йому яблуко і булку, він сховав у пазуху.

„Я хочу до вуйни“.

„Уперед ззіж яблуко та потім підеш, бо хлопці відоймут“.

„Я не покажу. Хочу до вуйни“.

„То йди, про мене“.

Вбрала його в чобітки, в свою кожушину, в татів капелюх тай пустила на двір.

„А диви си, аби-с упав, тай буду бити...“

Сіла в хаті шити.

„Небі си, такий мудрий як старий. Не мав би си в кого вдати! Вікапаний Міхайло. А зараз упоминає си заплати за чьисанє...“

І мама всміхнула ся і шила далі.

„Коби здоров ріс та чемний. Має три роки тай гет оченашу бере си. Такий старогрецький, а такий пустьик, шо хату до гори ногами здоймає. Так нераз допече, шо мус бити. Якби не бив, тай нічо би з него не було!“

Підняла голову, глянула у вікно.

„Це вже в полудне, а Міхайло ще не входить полуднувати. А бахура нема. Дес певне чипит на снігу тай ме кашлати...“

Вечером сидів Михайло на лаві тай держав на колінах Андрія. Вогонь палахкотів у печі і освітлював хату червоним світлом. Михайлиха сиділа перед печею тай варила вечерю.

„Ти зійшов, старигане, на діточий розум, та лиши дитину в супокою, не підкидай ним як гарбузом. Йди, Андрійку, до мамі“.

„Коли я не хочу“.

„А ти чій, дьидів, ци мамин?“ — питав Михайло.

„Дьидів...“

„А кого меш бити?“

„Маму“.

„А ти, підвіяний, та я тобі яблука та булки даю, а ти меш мене бити!“

„Дьидя тобі купит багато яблук, бо ти дьидів...“

„Ой, ци ни цес дьидя тобі купит? Ти би ніколи не видів нічо“.

„Ану-ко покажи, як ти меш їхати у воську на кони?“

Хлопець сів на поривач і брикав по хаті.

„Доста, доста, Андрійку, на тобі солімку та пінку з молока збирай“.

Андрій опинив ся коло печі і збирав пінку.

„Но, Андрі, а ти шо купиш мамі?“

„Червоні чоботи“.

„А дьидиви?“

„Дьидиви нічо не хочу“.

„Файний синок мамин“.

Михайло взяв його знов на коліна.

„Ти як називаєш си?”

„Андрій Косминка”.

„А хто ти є?”

„Луский радикал”.

„Дсбре. А куда ти поїдеш?”

„До Канади”.

„На чім поїдеш?”

„На такі шіфі як хата великі, таким морем шіро-
ким, шіроким, гет, гет..”

„А дьидю озмеш з собов?”

„Озму дьидю тай маму тай Івана вуйниного тай гет
поїдемо...”

„Йди, йди, не зіціруй хлопца та не бери на акза-
мент, бо ще всне без вечері”.

„Але поміркуй, який бахур мудрий, гет все знає!”

Майстер.

То як часом майстер напив ся в саму міру ні за мало, ні за багато, то розказував одну подію зі свого життя. Всі, що були у корчмі, слухали його з увагою, навіть і Жид слухав.

„Та я вам, мой-ня, не буду ні цеї ні тої городити. Був єм майстер, був єм газда — ціле село прикаже. Тепер я лайдак, най і це село прикаже — марного слова не скажу, бо що правда, то не гріх. Але як то воно на мене впало? За оце ви питаєте...

„Прийду до газди, обдивлю си по матріяні, по пляцові, прибу торг, могоричь віємо тай до роботи! Плюну у жмені, сокиру в руки тай диви си, а будинок як дзигарок віріс на подвірю. З котрого хочь боку заходи — дзигарок.

„Віду в неділю з церькови, йду до дому тай нютую собі в голові, шо най лиш пожию з десіть років, тай село гет перебудую. Так перебудую, шо не жьиль буде у него зайти.

„Дома пообідаю тай йду в поле на жито подивити си. На биті горі оберну си, глипну на село, а мої, моспане, будинки, як та птаха легка, шо ледви землі доторкає си. Як стану, як глипну, то так мині весело, як мамі, шо дивит си на свої діти. А так мині легко, шо сто миль перелетів бих...

„А так мині Бог годив, шо шо загадаю, тай маю. Я собі нивку купив одну ба й другу, я собі коровку, овечки. Годило, у руки йшло, як з води йшло

„А мама, бувало, припадают коло мене та приповідают :

„Ой, синку, тото ти Бог файний талан дав у руки, нема такої днини і години, аби-м Богови сьвітому не дькувала за тебе“. Кажут: „Старий, старий, а встань-ко та подиви си на нашого Івана, який він газда?“ А жінка слухає того та як скрипочка увихає си по хаті...“

На сім місци Іван випростовував ся, лице його пашило великою радістю. Ті, що його слухали, дивили ся на нього якомсь смутно, але мовчали. Іван їх завойовував своєю бесідою. Робив з корчми церкву.

„Але потім, братя, пішло все коміть головою. Якби взив на долоню піре тай подув, то так пішло все. Не лишило си нічо навкруг палца обвити...“

„Прийшов одної неділі чоловік з Луговиск тай каже так і так, ксьондз наш закликає вас до себе. Зібрав си я тай іду. То не далека Україна тай прихожу до лугівського ксьондза.“

„А шось мині вже дорогов на души потенькувало. Прихожу, поцулував ксьондза в руку, а він мині каже, шо так і так, у нашім селі траба нову церкву класти. Ми, каже, не погодили си з тим Гуцулом, шо кладе церкви, а чули-м, шо ти добрий майстер, тай порадили-м си, аби ти нам клав церкву.“

„Як я, знаєте, це вчув, тай на мене піт збив, як коли на слабу худобину. Аді, сегодни ще не памньятаю, шо я на то сказав ксьондзови, як я із хати вішов? Шос ні обмарило...“

„Вертаю си до дому, а мині то чорно то жовто перед очима, вітер ні із ніг згонит. А в голові як коли-би Цигани клевцями гатили. Але гадка гадку рівно пошиба. Дес я собі думаю: мой, таже то не стодола, таже тут, брьи, тисічі дают на твої руки, таже церкву люди видьи ізо всіх селів. Такий я страх дістав, шо най Бог боронит! Отак якби ні хто сокиров зарубав у голову...“

„Прихожу я до дому тай ані жінка ані діти мині не милі. Нічо я нікому не кажу — мну в собі.“

„Льиг я спати. Сплю як камінь, спю — не вісипляю си. А мині снит си, шо я дес у вишневім саду лежу та на сопівку граю. Вишні зацвили, аж молоко капає, а я лежу та на сопівку граю. Але дес коло того саду вчинила си церькова, я єї дес вже поклав, а вона коло саду вчинила си. Як нараз дес не загримит, як колиби гора завалила си! А то церькова роз-

летіла си на порох. Тот дзвінок, що на самі горі стоїт, дес так дзвонит, але так жьилісливо, шо аж! Сам дзвонит. Дес я хочу підвести си, а то мене церьква гет привалила. Дес вода велика вчинила си, дес по воді ворін, ворін таких пливає, шо вода чорніська. А дзвінок на горі форт дзвонит і церькви нема, а дзвінок на горі все дзвонит...

„Дес я кричу ратунку тай мене збудили та трохи спамньитали.

„Дальше нічо ни тьмю. Доста того, шо-м вілєжьив три місіці тай потім нічо з мене не зробило си...

„Гуцул поклав таки церькву в Луговисках, а мене світа збавив, збавив на віки...“

Далі майстер не розповідав своєї історії, бо всі знали, шо потім стало ся.

Врешті і не міг розповідати, бо дійшовши до сього місця в оповіданню клав наперед себе пляшку горівки і пив понад міру. За то ті, шо до тепер слухали його і мовчки сиділи, розбалакували ся і жалували майстра.

„То, видите, чоловік ба сеї ба тої собі загадує, а то все Божа міць! У Бога нема, шо цес файний, а цес старий, а цес бідний, у Бога всі однакі; шо має Бог дати, то даст і найбіднішому і найбогатшому...“

„Та вже воно правда, шо від Божої моци ніхто не сховає си, але бо дес такі люди є, шо чоловіка збавляють. Аді, Гуцул поробив му якус біду, ци підсипав, ци розум завезав, тай шо з чоловіка зробило си? — ніц, болото зробило си. Та оце є, шо чоловік чоловіка та зупсує...“

„Та то гуцулска віра, бодай го шлях трафив! Аді, генди паршник лиш звис на нашу працу, але він ліпший від Гуцула. Бо він озме гроші, маєток зарабує, але розуму не відбере. А Гуцул поробит таке, шо чоловік о-світї си забуває. Гуцула гони від хати як пса!..“

„Правду кажете, ой, бігме, правду. Таже Іван потім здурів. Загнав жінку в гріб, діти повідгонив від хати, пустив, де шо є. Має хатчину, але таку страшну та облупану, шо льично до неї увіти. Аді, не за довгий час піде відци до дому тай вібе вікна тай льиже на пічь та ме співати. Та ніби він тепер має добрий розум? Таже розумний не бив би вікна у свої хаті, та не купував би їх шо місіця два рази. То лиш так

здає си, що він добре говорить, але єму в голові рівно хиба...”

„Пустив го, невіра, марне. Так го зсукав, що до смерти ніхто го не розсуче. Зломив му волю, єго нї робота не бере си, нї нічо, а шо заробит трошки, тай все посїдає в коршмі...”

„Най Пан Біг хоронит кожного доброго чоловіка...”

Побожна.

Семен та Семениха прийшли з церкви тай обідали — мачали студену кулешу у сметану. Чоловік їв, аж очі вилазили, а жінка почтиво їла. Раз по раз втирала ся рукавом, бо чоловік кидав на ню цяточками слини. Таку мав натуру, що цьмакав і пускав слиною як піском у очі.

„Не можеш ту башту трохи приперти, не мож хліба звісти...“

Семен їв і не припирав башти. Трохи його жінка вколола отим словом, але він возив далі сметану з миски.

„Чмакає як штири свини. Боже, Боже, таку маєш гямбу нехарапутну як у старої конини“.

Семен ще мовчав. Трохи був і винен, а по друге хотів добре попоїсти. Врешті встав і перехрестив ся. Вийшов на двір, дав свиням пити і вернув ся, аби лягати.

„Аді, насадив си. тай льигає як колода, ану-ко, ци він вікаже де носа? Гние отак кожного съвита тай неділі“.

„Чьо ти собі гудза зо мнов шукаєш? Як я тобі завжеу гудз, то ти єго не роз'єжиш, я тобі дам гудза!“

„Я би тебе шо неділі живого кусала“.

„Коби то свиня мала роги...“

„Стоїт у церкві як баран недорізаний. Інші газди як газди; а він такий зателепаний як колера. Мині аж лице лупає си за такого газду“.

„Ото, бідна головко, тай втратю царство небесне! Нагаруй си цілий тиждень, та ще у церкві гаптах стій! Стій уже ти за мене, а я і так Божого слова віслухаю“.

„Ой, вже ти слухаєш слова Божого. Одного лумера не знаєш, що ксьондз казав на казаню. Станеш насеред церькви як сновида. Диви си, а очи вже пішли у стовбірь, диви си, а рот вже розхилив си як ворота, диви си, а слина тече вже з рота. А я дивлю си, тай земля підо мнов горит зі встиду!“

„Уступи си від мене ти, побѣжна, най я трохи очи прижмурю. Тобі однако молоти, а я ледви тлінний“.

„Бо не стій у церькві як слуп. Лиш ксьондз стане з книжки читати, а ти вже очи віпулиш як цибулі. Тай махаєш головов як конина на сонци, тай пускаєш нитки слини як павук такі тоненькі — лиш шо не захаркотиш у церькві. А моя мама казали, шо то нечисте закрадає си, та чоловіка на сон ломит, аби Божого слова не слухав. А коло тебе нема Бога, ой, бігме, нема!“

„Агій на тебе, таже най твої голови дїдько причепит си, не мої! Отѣ побѣжна?! Мой, та ти записала си у якес архиризмске браство та гадаєш, шо є вже сьвіта? Та я тобі так шкіру спишу як у книжці, такими синими рьидами... Зійшли си газдині у браство! Ніхто такого не чув тай не видїв. Одна мала дитину дївков, друга одовов, трета найшла собі без чоловіка — самі порьидні газдині зійшли си. Та якби вас тоті черці знали, шо ви за чильдинка, то вони би вас буком з церькови! Аді, які мині побѣжні, лиш фоста на задї хибує! Книжки читают, образи купуют, такі живі до раю!“

Семениха аж заплакала, аж затремтіла.

„То було нї не брати, як мала-м дитину! Ото-м собі долю напирала. Таже за тебе була би й сука не пішла, за такого вола невмиваного! Ще моли си Богу, шо-м собі світ з тобов завязала, бо був би-с ходив отак до гробної дошки“.

„Бо-м був дурний, злакомив си на поле, тай відьму възив до хати. Я би тепер і свого додав, коби си відчипити!“

„Ой, не відчепиш си! Я знаю, ти би хотїв ще другу възити з полем, але, не бій си, мене не доїш і не дібєш. Я таки буду жити, таки мусиш на нї дивити си тай рєшта!“

„Та жий, поки світа та сонца...“

„Тай до браства буду ходити, тай шо мм зробиш!“

„О, вже ти в тім брастві не будеш, хиба би мене не було! Я ті книжки пошпурью, а тебе привезу. Вже ти минї не будеш приносити розуму від черців...“

„Ой, буду, буду, тай вже!“

„А відчепи си від мене, бо як озму яке лихо тай перевалю!“

„Мамко, мамко, то-с нї дала за кальвіна, тото-с ми світ завсзала! Аді, в неділю бере си бити!“

„Аді, аді, мой, а тож я розчинав сварку? Та міркуйте собі, що це за побожна? Ей, небого, коли ти так, то я тобі трохи прикоротаю, я тобі писочок трохи припру. Таже через цу побожну траба би хату покидати! Оце біда, але буду бити!“

Семениха втікала на двір, але чоловік ймив у сїнях і бив. Мусїв бити.

Катруся.

Як Катруся приходила до пам'яті, то мама сідала коло неї і жалібно говорила.

„Катрусе, доки ти, небого, меш слабувати? Гроші минули си, других заробити не заробиш, хотьби-с і підвела си. А я повідносювала гроші по ворожках. Тай з того нема ніякої користи. Правда, ворожка угадала за все, як дома діє си, яка тобі біль, але коріне нічо не помагає. Відай тобі таки нема виходу...“

Катруся лежала нерухомо. Водила сухонькою рукою по тварі. Сині нігті були як її сині очі і здавалося, що по лиці вандрує багато синіх очий, дивних, блискучих. Всіма тими очима Катруся гляділа на маму і потакувала на її жалібну мову.

„Ой, нема, бідний, світе, нема. А дьидя геть зжурив си. Заходить у голову, чим тебе поховати, як умреш? Коли на тьби подивит си, тай чорніє з жури. Ми, Катрусю, гет з усього вішли. Муки на дні лиш трошки, зерна одного нема коло хати, тай зломаного грейціра нема. Якби-с умерла, тай би-м стали як серед води. Коби тьби Бог х ть до осені додержжив... Ей, дівко, дівко, тото-с себе тай нас зневолила!“

Мама взяла Катрусю чесати.

„Ти так страшно гориш, та так кашлаєш, шо най Бог сохранит! Анї дранку натьигнути на тебе, анї розчьисати, анї вмити. Боже, Боже, як ми гіренько мучимо си. Просю Бога, аби-м половину тої муки на себе перебрала тай не можу допросити си“.

Сльози мамині капали на Катрусене волосє і пропадали як вода у піску.

„Шо то з тебе зробило си? Така-с була годна, та-

ка робітниця, що на все село! Аж нам си душа радувала, гадали-м, що нам лекше стане ізза тебе, а то, аді, яке лекше! Коби хоть що їстки доброго, а то ми зав'єсаємо на барабули, а ти таки гинеш! А трудно ходити вже по хатах за молоком, вже-м си кільки нахотила, що тепер нема як лица вказувати“.

Мама заплітала косу.

„Не знати, нашо я квіток тобі накупувала? Уважила-м два леви у болото. Вже відай я тебе у ті квітки на смерть уберу...“

Заплакали.

„Ану-ко дайте, я подивлю си на них“.

Мама дала Катрусі квітки сині, білі, зелені, червоні.

Катруся презирала їх, лице її слабо усміхало ся, а сині, білі, зелені, червоні бліски блукали по обличчю.

„Дай суда, борзенько, аді, дьидя йде та скаже, що тобі ще у голові дівочтво“.

* * *

Катрусю поклали на віз, аби везти до лікаря. Мама плачучи підкладала її подушку під голову.

„Бодай я вже не дочикав вас дохторувати! Коби сте поздыхали, то би-м раз поховав, тай збув си!“

Держав важки від однокінки і аж чупер собі микав зі злости.

„А ти, розпаднице, памньитай, що як я гроші задурно по дохторах розсію, тай ти амінь зроблю. Я тебе без дохтора поховаю, я тобі буду дохторь. А відки ж я наберу на вас, на дохторі, на аптики, та на дїдька рогатого?! Та мій мозиль не годеи цьому вітримати, ой, не годеи. Наймив єм фіру, та ліпше вже відвезти на могилу та вівернути тай збути си. Боже, Боже, що се мене найшло цеї днини! Ну, ганциго, кіпай тими безклубими боками!“

Потяг конину батоном тай виїхав за ворота.

На улиці Катруся цікаво розглядала ся. Від осени багато новин настало. Вуйко Семен загородив пліт, старий Николай пошив наново стодолу. Катруся забула і за сварку татову, так роздивлювала ся на всі боки.

По полю люди орали, сіяли. Жайворонки над ними співали. Чорна ріля розсипала ся під сонцем.

Катруся почервоніла і все собі гадала:

„Маю в Бозі надію, що підведу си, що ще весни не стратю. Зараз таки найду собі роботу... Боже, Боже, найди мині лік!“

Певна була, що весни не сгратить. Тато сидів на переді і довго мовчав. Врешті почав говорити.

„Аді, днинка як золоті, а ти ходи по дохторях!“

Звернув ся до Катрусі.

„Скажи ти мині, дівко, що я маю з тобою робити? Лежиш та лежиш, тай ні життя, ні смерти. Я гроший набираю та набираю, тай все задурно! Коби-м знав, де тоб лік, тоби-м шукав, а так, що я знаю? Коби-с вже або суда або туди! І тобі ліпше, нам ліпше...“

Катруся плакала.

„То, небого, нема що плакати, лиш таки, що правда! Ти собі вмиєш і гадки не маєш, ніби то не однако в землі гнити? Яке сегодни легке житє, то ліпше вмерти та не капарити цілий вік по чужім поли! Вже-м гроший набрав, та ще наберу на похорон, тай на старість Жиди з хати віженут. Ех, коби-м знав, що не буде тобі ліку, тай бих зараз завертав си до дому. Добро що то лишило би си на погріб“.

Катруся заходила ся від плачу і кашляла на все поле.

Тато витягнув з пазухи яблуко тай якось несміливо подав донці. Ніколи він ще не давав її ніяких ласкунків.

„Не плач, небого, я тобі не воріг. Я лиш кажу, аби задурно гроші не віднести, аби себе не скалічити тай аби тобі не допомгло. Таже ти сама, дитинко, видиш, що нема відки. Я би тобі мізинного пальця врубав тай би-м не жалував. Я за тебе маю у людий честь як за хлопця, бо-с робітница на все село. Синку, я на тебе дув як на пінку тай вижу, що вмиєш. То видко очима, що тобі нема віходу. Ой, небого, небого, тото мемо бідити без тебе... Ой, будем та будем...“

Старий замовк.

„Ой, умру, умру, вже вижу, що мині нема віходу“ — шепотіла Катруся.

Вїзджали в місто.

Вертали до дому. Сусід Николай також з ними.

„Він мені таке нап'яв, що де, де, де-е-е! Мужикови до дохторів не здало ходиги. Коби, каже, багато молока пила та мн'яса якогось легкого аби поїдала, аби трунок собі вілагодила, аби хліба білого — де шо на світі є, то згадав. Може воно у панстві помогло би, але у нашім стані то не допоможе. Доста того, шо як він зач'їв поч'їтувати, то я таки не дослухував до кінца. Ніби було би шо з того, шо я би віслухав? Най умирає так, як є. Най віпе тоті мидицини, що-м уз'їв в уптиці, та най або віхорує си або як сама хоче...“

„А ви-ж гадаєте — почав сусід — шо дохторі дають мужикови такий л'к як панови або Жидови? Бодай так здоров! Мужикови шо вткне, вткне, тай спасай си. Ніби єму хоче си мужикови доброго ліку пошукати? З паном шо день то добрийдень, а з мужиком шо? “

„Коби то, уважьїєте, кому порадити, а то наше яке? Поцулував у руку тай чикай, аж скажут гроші дати...“

„Найліпше було візнати у старої Іванихи. Вона, бачу, пішла до дохтора, тай як він зач'їв єї шукати, то вона, єму навправці, ой, каже, пані дохторь, дайте мені послїдний л'к. Я, каже, бідна баба, не маю ізза кого дохторувати си, та дайте мені послїдний л'к. Дохторь, бачу, відивив си на бабу тай каже: а ти відки знаєш. Ой, каже баба, відки знаю, то знаю, але дайте мині таку риципку на послїдний л'к. Як зач'їла, як зач'їла, тай дав і до сегодни ходит...“

„Коли-ж бо не стало розуму запитати си. Ви гадаєте, шо то з п ном так говорити, як вам си здає? Кажи раз, два, тай забирай си. шуруй! “

„Пішла баба з тов риципков до аптиці. Дала аптикареви, а сама не бі си мудра, дивит си, як він ме тот л'к вілагожувати. То вповідала, шо як собі капнув того ліку на долоню, тай наскрізь руку перейшов. Але то лиш дес сотому удаст си такого ліку дістати. А мужикам такий л'к здалний, шо або суда або туду!“

„Ей, бідний світе, шо я не розпитав баби, як воно траба такого ліку просити! А так і гроші загубив. І нічо не допоможе.... Тото-м гідно зробив“.

„Та відай нема нашій дівці виходу. Адіг, як вона говорить? Нема з неї так нічо, як з отого листка, що відчімхнув си від дерева...”

„Ой, нема, нема і гроші пішли. Коби-м був хоть Іванихи запитав...”

„Та то видите, від чого лік. Аптикар має свою аптику та вмирає...”

Ангел.

Стара Тимчиха гріла ся на приспі протів сонця. Поперед ворота проходили люди і ніхто з бабою слова не заговорив. „Славайсу“ — „На віки слава“ лиш тільки бесіди і розмови.

„Старогò лиш озми та закопай! Шкода тої лижки страви, шо зїст, та того кута печи, шо залежит. Всім великий у очах, ніхто слова не заговорит, ци бісе, ци чорте. Таки не варт старому жити тай решта!“

Прийшли її на гадку слова старого Тимка.

„То, стара, так є, шо моя голова на передї, а твоя зараз за моєв. А як мої не стане, то твоя ніц не вартує. Лиш аби-с мене одного дня поховала, а другого ти вже не газдиня, меш сидіти як у комірнім у свої хатї...“

„Ей, старий, старий, тото-с ні лишив, як колиби-с утік від слюбу. Був-ис плохий, куда-м тьи потрутила, туда подавав-єс си, але все я ізза твої голови була газдиня. Була-м тай була-м...“

Смутно бабі Тимчисї було, хоть сонце як рідна мама розгрівало старі кости.

„Та ти гадаєш, старий, шо хтос за тебе нагадує? Якби мене не було, тай би ніхто і не гавкнув за тобов. Ой, сегодни діти такі діти, шо аж у петах постиває! Але-с дурний, бігме-с дурний! Було понабирати банків та векслів, та добре поїдати та попивати, та жити по панцки. А то запобігали-м обоє, яєчка жалували на яєшницю, а сегодни і обідцу за тебе ніхто не зробит...“

Баба Тимчиха закрила очі долонями тай шепотіла до старого Тимка.

„Кобі-с, мамо, вішолопала послідний феник, то би обідець був. А як не зможеж підвести си, то здихай на барабули! Ніби діти купили би тобі яблучко або булочку? Тогди би-с їла!“.

Встала з приспи та пішла подивити ся до курий.

„То в старого, бігме, такий розум як у дитини. Таке-м понаплітала, шо встид перед сонцем сьвітим! Вони, сараки, мають свої діти та мусі за них дбати. А ти, стара, мовчи, та дихай. Не дурно якис вігадав, шо в старого дитинячий розум...“

З отсим словом Тимчиха увійшла до великої хати. Розімкнула свою скриню і вибирала одежу. Придивлялася, чи не сплісніла, або чи міль не наплодила ся.

„Все ще нашого стараня, нитки діточої нема. Все-го-м собі налагодила д' смерти. Як старий умер, то лиш дошок на деревице купили. Ей, де, коби і мене так файно ховали. Були люди та було і для людей. Бже-м тьи, старий поховала як газду! Ніхто не писнув, аби-м чогос жьилувала“.

Виймала червоні чоботи.

„Лиш раз убрані. Небіщик вже перед смертев був на ярмарку тай купив. На, каже, Насте, аби-с мала на смерть, хто знає, як тьи діти мут шінувати? Все ліпше мати своє. Аби-с мала порьидний чобіт на нозі, бо то Бог знає, ци я в перед умру, ци ти!“

Баба заплакала.

„Не журіт си, дітоньки, я вам коштів не наробилю, ще й вам лишу. Мене старий добре постарав. Коби так усіх. Лиш не дайте бабі без свічки умерти. Я так коло старого страждувала ночами, шо лиш один Бог знає, але таки не вмер без свчки“.

На споді скрині найшла баба вузлик з грішми. Взяла в руки і сіла на землі, аби рахувати.

„Ой, діти, діти, тото-м си вас набавила та напістувала! Бувало біжу з міста на-голову, а все мині на гадці, шо вони там діют самі у хаті? Добігаю до ліса, а вони йдуть против мене, ледви землев котьи си. Підо мнов аж ноги дрожат, аби борше до дому, а вони зіпруг, тай мус сідати та роздавати дарунки. Понабирають тай далі! Лиш небіжка Доця зо мнов ішла, а бахурі полетіли як вітер...“

Обличє бабине подобріло і прояснило ся. Гляну-

ла на образи. Там був голий ангел, що тримав в товстих руках дві червоні рожі.

„Ой, ти, голаку, все ще смієш си з старої баби. Аяк, баба постаріла си, а ти все молоденький, все бабі хату звеселієш. Ой, дитинко Божа, минув вік як у батіг траснув.

Баба сперла ся обома руками на землю тай нагадала давні часи.

„Ще Юрчика відай на світі не було, як я єго купила. Якис панок поначіплював на підсіню таких образів, що на фіру не забрав би. Людей таких обзирало багато як на ярмарку. Якас там була така люта звірь змальована, шо в казці би не склав. А якіс царі такі страшні, московські та турецькі та всьикого дива. Межи ними був ангелик, тай я єго купила. То так він приязно дивив си, та так ружі кождому наставльив, лиш бери. Де, де, то вже вік минув від тогди...”

„Бувало зимовими вечерами то понаробльию з паперю голубів. Головки позолотю, крилца посріблю, та як приберу єго у ті голубчики, то він як коли би з ними грав си”.

Тимчиха забула гроші рахувати розгадуючи. Тримала їх у жмені і далеко гадками літала.

„Ой, розумремо си, небоже, мене вже давно не буде, а ти все меш хату веселити. Хоть кілько буде знаку по бабі, шо жила.

Сама саміська.

У тій хатині, що лізе під горб як перевалений хрущик, лежала баба. Мішок під боком, а чорна тверда подушка під головами. Коло баби стояв на землі кусень хліба тай збанятко з водою. Діти як ішли на роботу, та лишили бабі, аби мала що їсти й пити. Бідно діяло ся, та не було що ліпшенького бабі лобирати. А сидіти коло слабої у горячий час, то, Бог видів, не було як.

У хатині бреніли мухи. Сідали на хліб тай їли, залізали в збаня тай воду пили. Як понаїдали ся, то сідали на бабу. Лізли в очи, в рот. Баба постогнувала, але мух не могла відогнати.

Лежала на землі та дивила ся блудними очима на хрест, що був у сволоці вирізаний. Спалені губи з трудом розривала та білим язиком їх зволожувала.

Крізь шибки падало світло соняшне. Краски веселки грали по зморщенім лиці. Страшно було глянути на бабу у такім освітленню. Мухи зумкотіли, різнобарвні світла волочили ся разом з мухами по бабі, а вона мляскала губами та білий язик показувала. Подобала хатина на якусь закляту печеру з гелі кою грішницею, що карала ся від початку світа та до суду-віку карати ся буде.

Як сонце вже злізло бабі у ноги, як вже стануло коло того мотузка, що ним міх завязував ся, то баба почала качати ся по землі та збаняти шукати.

„Аді, аді, ого!“

Баба тихонько стала. Лиш рукою відганяла мари:

Зпід печи виліз чорт з довгим хвостом тай сів коло баби. Баба з трудом обернула ся від нього. Чорт сів знов наперед баби. Взяв хвіст у руки та гладив

ним бабу по лиці. Баба лиш кліпала очима затиснувши зуби.

Нараз вилетіла з печи хмара малих чортенят. Зависли над бабою як саранча над сонцем або як турма ворон над лісом. Впали потім на бабу. Залізали у вуха, у рот, сідали на голову. Баба боронила ся. Великим пальцем тикала до середного і хотіла так донести до чола, аби перехрестити ся. Але малі чортики сідали всіма на руку тай не допускали хрест на собі зробити. Старий шезник намахував, аби баба пусте не робила.

Баба довго змагала ся, але перехрестити ся не була годна. Врешті чорт обіймив бабу за шию тай зареготав ся, але так, що баба зірвала ся на коліна і впала лицем до вікна.

Відси летіли на бабу їздиї. У зелених кабатах, з люльками в зубах, на червоних конях. Вже наступали, вже бабі амінь!

Замкнула очи. Земля у хаті розпукала ся, а баба в розколібину сточувала ся і падала у долину. Летіла все у спід та у спід. Десь у споді чорт ймив її, завдав на себе тай почав летіти з нею як вігер. Баба рванула ся тай головою грянула до стола.

Кров потекла, баба схлипала тай умерла. Голову перехилила коло ніжки від стола і широкими мертвими очима дивила ся з укуса на хату. Чорти перестали гарцювати, лишень мухи з рѳкошею лизали кров. Позакервавлювали собі крильця і щораз більше їх було у хаті червоних.

Сідали на чорні горшки під печею та на миски на миснику, що на них були змальовані їздиї у зелених кабатах з люльками в зубах. Всюди розносили бабину кров.

ОСІНЬ.

Митро латав жоночі чоботи. Не латав, а зчіплював до купи. Гріх би було давати таке дрантє до шевця, тай за грейцірь скупю. А жінка боса, босїська, води внести до хати не було в чім. Тому Митро вже від ранку взяв ся до чобіт. Сидїв коло лави протів вікна, обклав ся старим шкуратєм, воскував нитки на драгву і бісив ся як пес.

Бігме, кину в пічъ, шпурну у вогонь тай збуду си! Шкіра здривіла, нитки не прімкнеш, бо прірве си — вікинь на гній тай плонь тай вже!”

Приговорюючи до чобіт Митро все таки з великою старанністю їх латав. Що провів нитку крізь шкіру, то все неспокійно оглядав, чи не прірвала ся. Через те робота йшла пиняво і Митро сердив ся.

„Залізо не шкіра, тай зшуровує си, шо то говорити? Вже штири роки як куплені, бо штири вже цеї осени, та вже їм чьис. Але ще цу зиму мусї служити, хоть би там не знати-шо“.

І латав і бісив ся і сто разів хотів кидати у піч або на гній.

Митриха сиділа на припічку і латала дранки.

„Порозпадали си на січку. Колопеньок не посієш, бо треба їсти, полотенця не купиш, бо грейціра нема — прийде до такого, шо мемо голі ходити. Залатай в однім місци, то просіче си в другім. Якби ще не прав, то може би не так дерли си. Вже я їх і не перу як варт, але павутина все павутинов! Бог знає, як їх латати, з котрого боку брати си до них?“

З отакими гадками сиділа Митриха над купою дрантя. Мізерне її лице пильно вдивлювало ся в по-

дерті сорочки і було безрадне. Грубе, пороздиране полотно із затертими червоними вишивками подобало на одіж жовнярів з війни. А вона, як бідна, милосердна сестра з сумом і резигнацією хоть чим тим хотіла допомогти нещасливим раненим.

„Та ще зиму якось переходимо, але літо, то вже Бог знає“.

І водила сивою ниткою довкола латок і думала над сірим життям своїм.

На печі лежала Митрова мама. Дрібка жінки — завбільшки десятилітньої дитини. Кашляла, не переставала.

„Божечку, Божечку, найди мині смерти, най я так гіренько не вальюю си! Вже-м відай спокутувала усі гріхи, що-м нагрішила... Дес умирають такі, шо лиш би їм бути, покидають добро і маєтки, а я як отот твердий камінь, шо го ніхто не годен роздаввити. Боже, Боже, ба за шо ні так тьижко караєш?“

І розпукала ся від кашлю.

Коло баби сиділи діти. Як баба синіла і заходила ся від кашлю, то вони всі дивили ся на бабу цікавими очима і все показували пальцями на бабу та говорили: Аді, аді, баба вже умирають. А як баба відкашляла ся, то все говорила до них: Де, де, дітоньки, моя смерть забула за мене.

Але Митрови вже остогидло борикати ся із здривілими чобітьми. Шпурнув під лаву тай почав сварити ся.

„Коби-м вам на смерть лагодив, тоби ми лекше було. Анї вбути, анї вгорнути, анї нагодувати — таки нічо не мож настарчити. Ходїт-ко трохи босі, та може вас борше повіхаплює“.

Сїв коло стола.

„Та може би-с дала ми шо їсти, газдине моя. Таже знаєш, шо-м ще сегодни нічо у роті не мав“.

Митриха встала з припічка і подала йому бараболю. Була застрашена як вівця.

Митро лупив бараболю, мачав у сіль і гриз хліб.

„Вже ти мене годуєш... Але я тебе так нагодую, шо здохнеш, так я тебе нагодую. Коби якого борщику, або бевки, або дїдька рогатого, або шо... Тицьне тобі барабулю тай дави си! Я вже не годен ноги за собою волочити!“

„А шо-ж вона тобі, синку, зварит? Олію нема, муки нема, та шо вона тобі зварит?“

„Ваше, мамо, говоренє скінчило си. Сидїт собі на печи та кашлайте. Маєтків від вас не посїв єм, волів і коров не забрав єм, тай сидїт собі тихонько. Або лїпше собі погадайте, чим я вас буду ховати! Чикаєте тої смерти як каня дощу, все „Божечку, Божечку, найди минї смерть“, а то все на мою голову...“

Баба хотїла заплакати, але закашляла ся.

„Бігме, оглухну“ — казав Митро.

„Мой, ти,шибинику, чого ти чїпаєш си грї-док, хочеш горшки побити? Та коби-с вже зачепив си на віки...“

І почав бити хлопця.

Дїти зверещали, баба не переставала кашляти.

„Та на цу хату птах би не сїв“ — говорив Митро.

„Але чого ти до дїтий прискіпав си, а вони шо винні, шо чоботи здривіли?“

„Ти, суко, поналїплювала-с їх та поначинювала, та ще гавкаєш за ними. Я вас усіх порїжу...“

Підняв чобїт з під лави і почав ним жінку бити. Врештї затягнув на себе кожушину тай виходив з хати.

„Аби я не діждав вертати си до цеї хати“ — сказав вже на порозї.

„Йди, йди, слухай за Канаду; гадаєш, шо я піду з дїтьми дес на край світа?...“ навздогін сказала йому жінка.

*

*

*

Митриха топила в печи. Диму напхало ся повна хата і вона все втирала сльози. Дим очи виїдав.

Баба на печи стогнала.

„Коби то літо. Порозходили би си по роботї тай би не гризли си на купі. Сонечко би порозводило гет по полю. А так пекло у хатї. Боже, Боже, не тримай нї білше на світі, бо видиш, що нема як жити...“

Діти бігали по хаті. Але як хто здубонів у сніях, то вони тікали на піч д' бабі. Тоді тварі їх робили ся помучені і пригноблені. Все удавали спокійних, бо бояли ся, аби тато не бив. Але як до хати не входив тато, то вони знов злізали з печи, аби гирцювати по землі.

Так голуби спускають ся цілим стадом на тік. А як мужик рипне хатними дверми, то вони покидають зерно і перепуджені злітають під небо.

Шкода.

У Романихи заслабла корова. Лежала на соломі і сумно дивила ся великими очима. Ніздря дрожали, шкіра морщила ся — дрожала ціла у горячці. Пахло від неї слабістю і болем страшним, але німим. В таких випадках найбільше жаль, чому худобина не може заговорити і поскаржити ся

„То очи видьї, шо вона не буде. Може би й поміг шо, якби то кров, а то хтос кинув оком на ню, бодай му повілізали, тай тепер нема ради. Здайте си на Бога — може вас потїшит.“ Так казав Ілаш, шо знав до худоби.

„Ой, Ілашку, видко, шо не буде, але як єї не буде, тай мене не траба. Я цілий свій вік змарнувала, аби коровки дочекати си. Від чоловіка лишила м си, син умер у осььку, а я крїрвала та робила і ніч і день. Такі зимові ночі довгі, а я до днини прьїду, аж ми пушки спухають, аж пісок у очах стає. Лиш один Бог знає, як я тот грейцірь гірко прьїтала, заки напруїтала...“

„То, видите, бідному, то все так, а хотьби-с руки зробив по лікті, тай нічо з того не буде! Уже так є, тай шо діяти? Траба якось так жити...“

„Тай не знати, шо свої голові робити тай шо діяти тай хто би міні раду дав?“

„Ще кличте си на яку днинку, аби-сте службу наймили тай обідець зробили. Або дайте си на відпуст Івана Сучавского; кажут, шо багато помагає“.

„Ой вже я си покликала і на днинку і на Зарваничку матірЬ Божу і кличу си на Івана Сучавского“.

„Може, кажу, Бог вам допоможе, як здасте си на него. Най вам Бог даст як найліпше“.

І Ілаш пішов.

Романиха сіла коло корови і пильнувала її, аби не згинула. Давала її, що мала найліпше, але вона не хотіла нічо їсти. Лиш дивила ся на бабу і жалю її завдала

„Маленька, маленька, шо тебе болит? Не лишій стару бабу без ложки молока. Потіш її хоть трошки“.

І гладила корову по чолі і попід горло і голосила над нею.

„Де, де я гідна стьигнути ся на другу?! Анї шушок зложити, анї гли прімкнути вже-м не годна; де мині на старість за корову дбати?!“

Корова дрожала, а Романиха її накрила своїм кожухом і чіпіла над нею розгорнена на морозі. Сама дзвонила зубами, але не відступала.

„А може це за гріхи так мене Бог карає? Бо не раз я через тебе, небого, нагрішила! Дес межі трошки підпасла, дес гарбузик урвала, дес пасиночок уломила. Але я ніколи нікому молока не жьилувала, дес дитина занеможе, дес жінка у злогах, а я йду з горньитком тай несуч молоко. Тай сирця я роздавала людем до кулешки. Господи, не карай ні тьижко — бідну одову. Нічо вже чужого не порунтаю, лиш даруй ми корову!“

Отак до пізньої ночі Романиха голосила над коровою. Кропила її свяченою водою, але ніщо не помагало. Вона розтягла ноги на цілу стаєнку і гонила боками, аж рикала. Баба гладила, обіймала, приговорювала, але таки нічо не могла вдіяти.

Місяць освічував стаєнку через двері і баба виділа кожний рух корови. Вона врешті підняла ся. Ледво держала ся на ногах. Розглядала ся по стаєнці, якби прощала ся з кожним кутом.

Потім упала на солому і розтягла ся як струна. Романиха прилякла коло неї і шурувала її віхтем. Сама не знала, що з нею дієть ся. Потім корова зарикала голосно і почала бити ногами. Романисі зробило ся горячо, жовто в очах і закервавлена впала. Корова била ногами і роздирала бабу на кавалки.

Обі бороли ся зі смертею.

Новина.

У селі стала ся новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросила ся. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда й нестатки. Мучив ся Гриць цілі два роки сам з дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він живе, що діє, хиба найблизші сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом з дівчатами на печі.

А тепер все село про нього заговорило. То прийшов він вечером до дому тай застав дівчата на печі.

„Дьидю, ми хочемо їсти“ — сказала старша Гандзуня.

„То їжте мене, а шо-ж я дам вам їсти? Аді є хліб, тай начинийте си!“

Тай дав їм кусень хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходили ся.

„Начинила вас тай лишила на мою голову, бодай ї земля вікінула! А чума дес ходит, бодай голову зломила, а до вас не поверне. Цеї хати і чума збояла би си!“

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що днини і що години, і вони привикли. Їли хліб на печі і дивити ся на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держали ся в купі? Лишень четверо чорних очий, що були живі і що мали вагу. Здавало ся, що ті очі важили би так як олово, а решта тіла, як би не очі, то полетіла би з вітром як піре. Тай тепер, як вони їли сухий хліб, то здавало ся, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них з лави і погадав: „мерці“ і напудив ся так, що аж його піт обсипав. Чогось йому так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молив ся, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: „мерці!“

Через кілька день Гриць бояв ся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журив ся. Почорнів, а очи запали ся в середину так, що майже не дивили ся на світ, лиш на той камінь, що давив груди.

Одного вечера прийшов Гриць до хати, зварив дітям бараболі, посолив тай кинув на піч, аби їли. Як попоїли, то він сказав:

„Злізайте з печи, та підемо дес у гості“.

Дівчата злізли з печи, Гриць натягнув на них драпочки, взяв меншу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку тай вийшов з ними. Йшов довго лугами, та став на горі. У місячнім світлі розстелила ся на долині ріка як велика струя живого срібла. Гриць здрігнув ся, бо блискача ріка заморозила його, а той камінь на грудях став ще тяжший. Задихав ся і ледви міг нести маленьку Доцьку.

Спускали ся в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходив ся, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце і в голову. Над самою рікою не міг поволі йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду.

Йому стало легше і він заговорив скоро.

„Скажу панам, шо не було ніякої ради; ані їсти шо, ані в хаті затопити, ані віпрати, ані голову змити, ані ніц! Я си кари приймаю, бо-м завинив, тай на шибиницу!“

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро

„Дьидику, не топіт мене, не топіт, не топіт!“

„Та як си просиш, то не буду, але тобі би ліпше, а мині однако пацити, ци за одну, ци за дві. Будеш бідити змалку, а потім підеш у мамки Жидам тай знов меш бідити. Як собі хочеш“.

„Не топіт мене, не топіт...“

„Ні, ні, не буду, але Доци вже ліпше буде як тобі. То вертай си до села, а я йду мелдувати си. Аді

оцею стежечкою йди, гет, гет аж у гору, а там прий-
деш до першої хати тай увійди, тай кажи, шо так і так,
дьядя хотіли мене утѡпити, але я си віпросила тай
прийшла, аби-сте мене переначували. А завтра, кажи,
може би ви мене де наймили до дитини бавити. Гей, іди,
бо то нічь".

І Гандзуня пішла.

„Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пес
надибає, тай роздере, а з бучком май безпечнійше“.

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць закочував штани, аби перейти ріку, бо ту-
да була дорога до міста. Вступив вже у воду по кістки
тай задеревів.

„Мнеоца і сина і сьвітого духа амінь. Очинаш іжи
єс на небесї і на земли“...

Вернув ся і пішов до моста.

Пояснення менше зрозумілих слів.

- Авус! — Кінець! Амінь!
Аді! — А диви! (Здебільшого ся частинка не має вже жадного значіння і вставляється тільки для зв'язку слів).
Акзамент — Екзамен, іспит.
Арендарь — Корчмарь, шинкарь.
Бахур — Дитина, дїтвак.
Бевка — Рідка страва з кукурудзяної муки (рос. болтушка изъ муки).
Бенькарт — Байстрюк.
Борше — Швидче.
Буката — Байда, шмат.
Важки — Віжки.
Веймірь — Жид. ваймір; робити веймірь — галасувати.
Відай — Мабуть, либонь.
Вуйко — Дядько (брат матері).
Вуйна — Дядина (жінка вуйка).
Вуйнин — Дядин.
Ганцига — Харциза.
Гаптах — Позір! (Рос. Смирно!).
Гаравус — Кінець! По всьому!
Гезди — Осьде, тутечки.
Гидно — Огидно, гидко, погано.
Годен — Гідний, ладний, гарний.
Грьидка (Гредка) — Жердка над постілю, на котрій вішають одержу.
Газда — Господарь, хазяїн.
Газдиня — Господиня, хазяйка.
Гатунок — Рід, сорт. Тут: На який гатунок = на якого лиха, хріна.
Грейцірь — Грейцар або крейцар (австр. гріш = 2 сотики, копійка на наші гроші).
Гьамба — Губа, пащека.
Деревище — Домовина, труна.
Дзигарок — Годинник.
Дзумбелати — Бити, лупцювати.
Дранка — Ношена, подерта сорочка.
Дуга — Райдуга, веселка.

- Дьидик (Дедик) — Тато, татко.
Дьидя (Дедя) — Батько.
Залямити — Захопити, поцупити.
Здубоніти — Затупотіти.
Зішірувати — Муштрувати.
Кабат — Куртка.
Казане — Проповідь.
Каня — Птиця з породи орлів (відміна коршуна).
Капарити — Бідувати; нездарно робити.
Капурець (жид.) — Кінець, капут.
Киптар — Короткий кожушок без рукавів (рос. поддевка).
Кіпати — Тіпати.
Колія — Залізна дорога, залізниця; поїзд залізничий.
Колопні — Коноплі.
Комірне — Винайм хати; чинш, плата за винайм хати.
Кременал — Кримінал, тюрма, острог.
Крірвати — Кривавити, криваво заробляти.
Ксьондз — Піп.
Кулеша — Густа страва з кукурудзяної муки.
Ландати — Валандати ся, волочити ся.
Лумер — Нумер, число. Тут = слово, буква.
Луский (дитяче) — Руський, себто український (від Русин — Українець).
Льирва (Лерва) — Лярва, потіпаха, хльорка.
Май — Най; дуже.
Матріян — Матеріал, знадібок.
Мелдувати ся — Зголошувати ся, ставити ся (з нім. melden).
Мелдунок — Зголошення, ставлення (з нім. Meldung).
Мидицини — Ліки
Морг — Трохи більше як пів десятини (1317 кв. сажнів).
Набезпешно — Напевно.
Нехарапутний — Гидкий, паскудний.
Нютувати — Тут: Міркувати (з нім. nieten — клепати).
Онука (прислівник) — Ось, ось тут.
Паруграф — Параграф, стаття (артикул) закону.
Парш'ик (Парш'ек) — Паршак, парх, Жид.
Пацити (румунське) — Терпіти (з лат. patior).
Поривач — Патик, ломака; ожог.
Прімкнути — Умкнути, втекти; промкнути, просилити (нитку в іглу).
Проща — Надгробне слово.
Пуст'ик (Пуст'ек) — Пустій, пустун, збиточник.
Пушка — Пучка.
Рантуховий — З тонкого полотна (від рантух — намітка).
Резигнація — Віддання на ласку божу.
Рейвах — Крнк, галас.
Рихт (нім.) — Право.
Ряципка — Рецента, припис на ліки.
Розколїбина — Щілина, розколюватина.
Розпадниця — Марнотратниця.
Сарака (румун.) — Бідолаха.
Сардак — Рід свити.
Слимуз — Слимак, равлик.
Старогреций — Гречний, чемний.

Тайстра — Торба, шанька.
Трубити — Точити, гризти.
Трунок — Шлунок, жолудок.
Турма — Гурма, стадо.
Туск — Жаль, нудьга (рос. тоска).
Уптика — Аптика.
Файний (нім.) — Гарний.
Файно — Гарно.
Фамілія — Родина, сім'я.
Феник — Копійка (з нім. Pfennig).
Форт — Фурт, без перестану, в одно.
Хороми — Сіни.
Чильдинка (Челединка) — Челядь, жінота.
Чічка — Квітка.
Шандар — Жандарм.
Шибиник — Вішальник, повісельник.
Шіфа — Корабель.
Шлях — Шляк, удар (з нім. Schlag).
Шуруй! — Іди геть! Забирай ся!
Щезлик — Нечистий, чорт.

Зміст.

	стор.
1. Василь Стефаник (Хто він є).	3
2. Кілька уваг про мову творів Стефаника	5
3. Синя книжечка	10
4. Виводили з села	12
5. Стратив ся	14
6. В корчмі	17
7. Лесева фамілія	20
8. Мамин синок	23
9. Майстер	27
10. Побожна	31
11. Катруся	34
12. Ангел	39
13. Сама саміська	42
14. Осінь	44
15. Шкода	48
16. Новина	51
17. Пояснення менше зрозумілих слів	54

№ 11. Проф. М. Грушевський, Про українську мову і українську школу. (З портретом і біографією автора).

№ 12. М. Порш, Про автономію України.

№ 13. Б. Свідерський, Економічні нариси.

Готують ся до друку:

№ 14. Проф. М. Грушевський, Одвість чи роспад? (Про українську справу в Росії) й інші книжечки.

В третій десяток увійдуть твори М. Кропивницького (По ревізії), Ів. Тобілевича (Карпенка Карого), Ст. Руданського (Співомовки), П. Мирного (Лови), Б. Грінченка (Байда), О. Мартовича, М. Коцюбинського („Persona grata“) й ин., а також вибрані твори з української народньої словесности.

Набувати книжечки „ВІДРОДЖЕННЯ“ можна в кожній українській книгарні.

В-256
1946

**:: Всякі укарїнські книжки
і часописї можна дістати
в отсих українських
:: книгарнях: ::**

У Київї:

1. **Українська Книгарня**, ред. Літ. Наук. Вістника, Фундуклеївська, 12.
2. **Українська Книгарня**, ул. Безаковська, 8.
3. **Крамниця „Час“**, В. Володимирська, 53.

В Полтаві:

1. **Українська Книгарня**, Петровська ул., д. Ворожейкина.
2. **Книгарня Г. Маркевича**, Бульвар І. Котляревського.

В Катеринославі: Книгарня Лозинської, Проспект.

В Харкові: „Українська Книгарня“, Петровський пер., 48.

В Одесї: Книгарня „Діло“, Преображенська, 11.

В Катеринодарі: „Українська Книгарня“, Катерининська, 34.

В Житомир: Книгарня Совинського.

В 2.563

З друкарні Київської 5-ої Артильної Спідки.

